

УДК 002.6:343.971

В.С. ЦИМБАЛЮК, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

СУСПІЛЬНА МОРАЛЬ ЯК РІЗНОВИД ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. Про проблеми державного регулювання контролю обігу продукції, що може негативно впливати на суспільну мораль.

Аннотация. О проблемах государственной регуляции контроля обращения продукции, которая может негативно влиять на общественную мораль.

Summary. About the problems of the governmental regulation of control of production turnover that can negatively influence on a public moral.

Ключові слова. Суспільна мораль, інформаційна безпека, інформаційне право.

На кожному історичному етапі розвитку цивілізацій постійно виникала проблема, яка набула умовної назви в Україні *захист суспільної моралі*, до якої долучаються відповідні організаційні структури суспільства, у тому числі держава. Але результати втручання держави у цю сферу суспільних відносин нерідко дорого обходилися суспільству і окремим його особам.

Наприклад, у Стародавній Греції за звинувачення у поведінці, яка несумісна із суспільним життям (а отже, і з суспільною мораллю) був страчений філософ Сократ. З часом, після його смерті, древні греки зрозуміли, що помилилися в оцінці Сократа і поставили йому пам'ятник, а тих, хто здійснив наклеп на нього, покарали небуттям.

Існує й інший приклад, який також відомий зі стародавніх часів у сфері політики та військової справи. У стародавніх китайських книгах ведення війни, серед іншого, зазначається, що якщо ворога неможливо здолати зовні військовою силою, то в його суспільство слід впроваджувати пороки через порочних жінок, порочну поведінку та наклепництво. Тоді суспільство ворога розвалиться з середини і не потрібно буде великих зусиль, щоб його завоювати, широкі верстви суспільства з радістю позбудуться правителів, які є аморальними, руками завойовників.

В умовах розвитку інформаційного суспільства, коли сучасні комп'ютерні інформаційні технології та засоби електронної телекомунікації проникають у всі сфери суспільного життя, знову постала проблема охорони, оборони, захисту суспільної моралі. Наприклад, Інтернет – глобальна мережа електронно-цифрової телекомунікації застосовується не тільки на користь людям, й у суспільно аморальних цілях: розповсюдження ідеології насильства, порнографії, людиноненависництва тощо на глобальному рівні.

Також слід відзначити “майстерність” ведення спеціальних інформаційних операцій, фахівців у сфері паблік-релейшин (зв'язків з громадськістю – PR, піар), реклами, маркетингу, які застосовуються в економічній конкуренції за завоювання ринків збуту.

Для прикладу, пропонується розглянути ситуацію у авіаційній галузі. Ряд закордонних виробників авіаційної техніки, застосовуючи можливості засобів масової комунікації, роблять замовні матеріали на своїх конкурентів – виробників літаків тощо в Україні з метою принизити їх ділову репутацію та технічні можливості літальних апаратів. В результаті авіаційна промисловість України позбувається ринків збуту і поступово занепадає. Подібна ситуація була і з виведенням вітчизняної індустрії електронно-обчислювальної техніки і т. д.

В умовах лібералізації ринку надання послуг авіаційних перевезень на нього виходять й іноземні компанії, які активно вступають в конкуренцію з українськими компаніями. Яскравим прикладом проведення спеціальних інформаційних операцій іноземних виробників за завоювання українського економічного простору можна вважати закупку українськими авіакомпаніями літаків іноземного виробництва. Таким чином на межу фізичного існування поставлена українська авіаційна промисловість. Нині під прицілом іноземних виробників-конкурентів знаходиться космічна галузь України.

Як свідчать результати дослідження, у більшості зарубіжних компаній існують підрозділи, які готують спеціальні інформаційні операції у конкурентній боротьбі, у тому числі ведення інформаційних війн з конкурентами. При цьому застосовуються методи, які суперечать не тільки праву, й суспільній моралі, міжнародній діловій етиці, справедливій економічній конкуренції. У складі цих підрозділів не тільки фахівці з паблік-рілейшин, журналісти, й спеціально підготовлені юристи в галузі інформаційного права, які спеціалізуються й на захисті честі, гідності, ділової репутації своїх клієнтів.

Подібні приклади з історії людства є яскравим відображенням актуальності і проблематики співвідношення суспільної моралі, інформаційної та економічної безпеки як складових національної безпеки та публічного права. Для розкриття взаємозв'язку їх змісту в науковій літературі приділяється багато уваги [5]. Будь-який класичний підручник з теорії права та філософії права, як правило, містить матеріали стосовно взаємозв'язку суспільної моралі і публічного права. Але при цьому проблема не знімається у правознавстві. На певному етапі розвитку суспільства вона порушуються і активно дискутується знову і знову, особливо коли держава активно втручається у захист суспільної моралі всіма засобами державного примусу.

Суспільна дискусія загострюється, коли діяльність держави із захисту суспільної моралі втручається у приватне життя людини та коли під ідеєю захисту суспільної моралі певні економічні чи політичні кола суспільства, що знаходяться при владі, застосовують цю ідею для знищення своїх опонентів чи конкурентів. На ниві захисту суспільної моралі нерідко під благими намірами для суспільства стелиться дорога до пекла на землі через відтворення у різних інтерпретаціях цензури, у тому числі як складової державного управління, боротьби з конструктивною критикою помилок представників державної влади тощо.

У зв'язку з цим виникає проблема визначення правової межі втручання держави у таку сферу суспільних відносин, як мораль в умовах розвитку інформаційного суспільства та напрацювання заходів протидії негативним проявам в інформаційній сфері і теоретичних обґрунтувань їх в рамках інформаційного права, зокрема, таких його провідних інститутів особливої частини, як співвідношення права на свободу інформації, слова, розповсюдження поглядів тощо та спеціальної частини, як медіа право і права національної інформаційної безпеки.

Мета статті – формування системи знань стосовно суспільної моралі як складової інституції системи науки інформаційного права України, зокрема і в контексті національної інформаційної безпеки, її складових – безпеки людини, суспільства, держави в інформаційній сфері.

Для розкриття визначеної у назві статті проблематики пропонується спочатку визначитися у змісті терміна “мораль” та його різновидів: моралі людини, моралі суспільства.

У Словнику іншомовних слів [3, с. 560] визначення моралі подається як таке, що має французьке походження, morale, від латинського moralis – моральний: 1) суспільний інститут, одна з форм суспільної свідомості; 2) система поглядів і уявлень, норм і

оцінок, що регулюють поведінку людей. Мораль виконує й пізнавальну, оціночну та виховну функції. Предмет спеціального вивчення етики.

Визначення терміна “мораль” В.В. Головченко у Великому енциклопедичному юридичному словнику [4, с. 484] подає як таке, що походить від латинського слова *moralis* – моральний, корінь якого становить термін *mores* – звичай, поведінка. Мораль означає духовність, форму суспільної свідомості і вид суспільних відносин (моральні відносини); один із способів регулювання поведінки людей у суспільстві за допомогою ustalених приписів. Як форма суспільної свідомості мораль виникла разом зі становленням людської цивілізації. У процесі розвитку суспільства формувалися й відповідні принципи моралі. Сучасна мораль є втіленням цілісної системи поглядів на соціальне життя, буття людини, що знаходить вираз в інформації (від лат. *in* – в та *forma* – форма: зовнішній прояв даних, відомостей, повідомлень, кодів, символів і т. п.).

Аналіз науково-практичних джерел свідчить, що хоч мораль справляє істотний вплив на зміст права, традицій і т. ін., але вони є різними поняттями різних сфер суспільного життя (різних правових полів буття (приватного і публічного), які у певних точках можуть пересікатися чи створювати спільні, дотичні межі). Головна відмінність їх полягає у тому, що норми права фіксуються у письмових публічно-правових актах і забезпечуються, у разі порушення, силою державного примусу. Від норм права вимагається конкретність змісту, однозначність, розмежування прав та обов’язків, точну визначеність меж діянь, наявність шкоди. З точки зору інформаціології, норми моралі формуються синергетично (через самоорганізацію), а норми права – кібернетично (цілеспрямований, керований вплив одного суб’єкта на іншого на взаємних зворотних зв’язках).

Тобто, моральні вимоги, норми моралі формуються у практиці суспільної поведінки без домінуючого впливу держави, на приватноправовому рівні через етику, в процесі взаємного спілкування людей і є відображенням життєвого та історичного досвіду. Нормативність моралі відтворюється забезпеченням сили звичок, інтелектуальних велінь та інтелектуально-психологічних оцінок у громадській думці.

Слід зазначити, що хоча норми моралі є відображенням традицій, проте вони є більш і динамічним явищем порівняно з правом. Діалектичний зв’язок норм моралі з публічним правом існує через приватноправові відносини та визначення моральної шкоди. На певному етапі усвідомлення суспільної значимості та недодержання норм моралі на приватноправовому рівні в суспільстві ці норми можуть формалізуватися у норми публічного права, як правило, інституту громадської безпеки. Але такі норми права не можуть бути повним відображенням всієї багатоманітності суспільної моралі. Вони можуть бути тільки частиною відображення великого спектра моральних норм окремих індивідів, що запропонували їх суспільству у якості норм суспільної моралі.

Для прикладу, у стародавні часи цілком морально було в суспільстві оголювати різні частини тіла, демонструючи його красу (у кого воно було некрасиве, той, звичайно, приховував під одежею недоліки або навпаки – виставляв як екстравагантність, власну оригінальність). У Середньовіччі – це сприймалося вже як аморальність. Ця тенденція в історії людства періодично змінюється, що знаходить відображення і в художніх творах, зокрема у картинах, книгах, видовищному мистецтві, кіно.

Враховуючи мінливість, динамічність суспільної моралі, в праві уникали структуризації її як інституту. Застосовувалася юридична техніка надання іншої форми, наприклад, у категоріях “суспільна безпека” чи “громадська безпека” або “громадський порядок”.

Але при цьому незмінною залишається межа – людина в суспільстві є вільною у своїх поглядах, їх прояві в інформації як формі виразу ідей: у повідомленнях, відомостях, даних, сигналах, кодах, образах тощо. При цьому форма залишається незмінною, а контент (зміст) у розумінні кожного індивіда може бути свій. Простіше кажучи, що для одного є смачним, то для іншого може бути неїстівним; що для одного є красивим, то для іншого – огидним і т. п.

У суспільстві стосовно змісту даних вироблена система заходів в обмеженні доступу до них у статусі інформації (чи дезінформації): за часом (віковими ознаками), за статтю, за колом осіб, у просторі тощо. На приватноправовому рівні в інформаційному праві, поряд з міжгалузевим інститутом права на інформацію, сформувався й міжгалузевий інститут права від інформації – права людини, суспільства, держави стосовно обмеження доступу до певної інформації у просторі, часі та колом осіб як предмета права інформаційної безпеки. Тобто, якщо людина не хоче чогось бачити (сприймає щось чи когось як загрозу своїй інформаційній безпеці), то вона на нього не дивиться; якщо людина не хоче чогось чути, то вона закриває вуха. У цьому є також прояв свободи волі і права стосовно інформації.

До міжгалузевого підінституту цього інституту можна віднести й охорону та захист суспільної моралі, який тісно переплітається з такими міжгалузевими інститутами права, як національна інформаційна безпека та громадський правопорядок у суспільному інформаційному просторі.

Слід також відзначити зворотний зв'язок від права до моралі: через суспільну мораль здійснюється оцінка і публічного права. Тобто може бути навпаки, коли норми публічного права усвідомлюються людьми як суспільно аморальні. У філософії права та теорії права ця проблема визначається в інституті співвідношення відповідності права і законодавства. Тоді суспільство вимагає від держави скасування таких норм публічного права. Наприклад, свого часу протиправною (а отже, і аморальною) сприймалася у нашому суспільстві спекуляція, вона каралася як адміністративним, так і кримінальним законодавством. Нині спекуляція сприймається в суспільстві як прояв підприємництва, комерційної, торговельної діяльності і адміністративна та кримінальна відповідальність за неї в нашій країні не передбачена.

Стосовно змістовності моралі і публічного права. Як вірно зазначається багатьма науковцями, моральні норми визначаються певною ентропією (рівнем невизначеності). Це зумовлено наявністю деяких відмінностей у моральних переконаннях людей залежно від рівня їх особистої культури, віку, матеріального забезпечення, морального середовища виховання, інших чинників існування. Для одних людей вчинки інших можуть завдавати моральної шкоди, для інших – ні. Наприклад, хтось когось назвав дурнем, у відповідь той сказав, що сам такий. На цьому вони розійшлися, не відчувши ніякої моральної шкоди.

На зазначених методологічних положеннях пропонується перейти до правового аналізу спеціального законодавства України про захист суспільної моралі у співвідношенні його із законодавством про національну безпеку.

Нині до захисту суспільної моралі активно долучилася українська держава. Одним із державних, публічно-правових заходів можна вважати прийняття Закону України “Про захист суспільної моралі” від 20 листопада 2003 року № 1296-IV. Цей Закон встановлює правові основи захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль.

У статті 1 Закону подано визначення основного його предмета в категорії “суспільна мораль” наступним чином. *Суспільна мораль – система етичних норм,*

правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість.

Виникає питання: а хто визначив (чи визначає) традиційність духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість? Адже у кожного вони можуть бути свої, що для одного може бути моральним, то для іншого – аморальним. Що одному може завдавати моральної шкоди, то для другого – ні.

У цій же статті Закону визначено зміст *державного регулювання і контролю обігу продукції, що негативно впливає на суспільну мораль* як визначення законом і прийнятими на його основі нормативно-правовими актами порядку й умов обігу відповідної продукції та контроль за ним, вироблення правових механізмів і встановлення прав та обов'язків органів державної влади, органів місцевого самоврядування, установ і організацій усіх форм власності щодо забезпечення захисту суспільної моралі.

В той же час, у статті 3 Закону, де визначається законодавство щодо захисту суспільної моралі, законодавець допустив невизначеність: легально не поєднав цей Закон із законодавством про інформацію, про національну безпеку, про телекомунікації, про видавничу справу та іншим законодавством про засоби масової інформації.

У зазначеній статті визначено, що правові засади України щодо захисту моральності в суспільстві становить Конституція України, цей Закон, інші закони та нормативно-правові акти щодо захисту суспільної моралі, загальновизнані норми і принципи міжнародного права й міжнародних договорів України.

Застосувавши категорію “нормативно-правові акти”, законодавець відкрив “скриньку Пандори”, з якої можуть “полізити змії чиновницького розуміння” суспільної моралі у підзаконних нормативно-правових актах.

Опосередковано взаємозв'язок цього Закону із законодавством про інформацію здійснено через такий об'єкт правовідносин, як **спеціалізований засіб масової інформації** – *періодичне друковане видання, радіо-, теле-, відеопрोगрами, інша форма розповсюдження масової інформації, у тому числі на електронних носіях, матеріали та повідомлення якого у цілому і систематично висвітлюють питання сексу або використовують сексуальну тематику як провідну.*

Але такий взаємозв'язок є більш невизначений (він є доктринальним, але не легальним, тобто не обов'язковим для прийняття суб'єктом правовідносин), особливо якщо розрив у законодавстві підсилити можливою неоднозначністю тлумачення частини третьої статті 22 Закону, де зазначено, що до приведення законодавства у відповідність із цим Законом, закони та інші нормативно-правові акти застосовуються у частині, що не суперечить цьому Закону.

Не вдаючись до полеміки пропонується для обговорення громадськості таке формулювання статті 3 Закону: *“Правові засади України щодо захисту моральності у суспільстві становить Конституція України, цей Закон, інші закони та видані на їх виконання підзаконні нормативно-правові акти у сфері інформації, загальновизнані норми і принципи міжнародного права, міжнародних договорів України”.*

Правовий аналіз змісту статті 4 Закону, де визначено сферу його дії, окреслив наступну проблему: можливий суб'єктивізм оцінки продукції різними суб'єктами суспільних відносин. Зокрема це стосується частини другої статті, де мова йде про те, що **дія цього Закону не поширюється** на виробництво чи розповсюдження документальних матеріалів, художніх творів літератури, мистецтва та культури, які

визнані класичним чи світовим мистецтвом, на обіг наукових, науково-популярних, публіцистичних, освітніх матеріалів з питань статі й сексу та виробів сексуального характеру медичного призначення.

Опосередковано взаємозв'язок Закону що розглядається, з правом інформаційної безпеки визначається у статті 5 через юридичний інститут основних напрямів державного регулювання обігу інформаційної продукції, що негативно впливає на суспільну мораль. У цій статті визначається, що змісті державної політики у сфері захисту суспільної моралі полягає у створенні необхідних правових, економічних та організаційних умов, які сприяють реалізації права на інформаційний простір, вільний від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, морально-психологічному стану населення.

У контексті державної охорони від інформаційних загроз суспільству можна розглядати основні напрями державного регулювання обігу інформаційної продукції, що впливає на суспільну мораль: формування єдиної комплексної системи забезпечення захисту моральних засад і утвердження здорового способу життя у сфері інформаційної діяльності, освіти та культури; недопущення пропаганди в електронних та інших засобах масової інформації культури насильства, жорстокості, поширення порнографії; впровадження експертної оцінки відео-, аудіо-, друкованої інформації та інформації на електронних носіях, розроблення механізмів і методик віднесення її до такої, що завдає шкоди суспільній моралі; підтримка національної культури, мистецтва, кінематографії, книговидання, поліпшення системи пропаганди кращих зразків світової літератури, культури та мистецтва; заборона демонстрації неліцензійної аудіо-, відеопродукції на всіх національних телерадіокомпаніях; встановлення контролю за обігом продукції, що становить загрозу суспільній моралі; приєднання до міжнародних договорів з питання захисту суспільної моралі.

Одним із провідних охоронних (чи оборонних) заходів у сфері суспільної інформаційної безпеки можна вважати положення статті 6 Закону, де визначено заборону обігу предметів та продукції порнографічного змісту: виробництво і ввезення в Україну творів, зображень, інших предметів порнографічного змісту з метою збуту чи розповсюдження, їх виготовлення, перевезення чи інше переміщення, реклама, збут чи розповсюдження; обіг, демонстрація та прокат друкованих видань, кіно-, аудіо-, відео-, радіо-, телепродукції, матеріалів на електронних носіях, інших видів продукції, що пропагують порнографію. Також у цій статті зазначено, що розміщення оголошень про інтимні зустрічі за винагороду та девіантні форми інтимних стосунків не в спеціалізованих засобах масової інформації заборонено.

У порядку подальших наукових досліджень слід зазначити, що інші положення Закону України “Про захист суспільної моралі” потребують ретельного наукового дослідження (моніторингу) з урахуванням громадської думки та громадського контролю за практикою його реалізації органами державної влади, щоб він не перетворився на інструмент формування тоталітаризму в державі.

Висновки.

1. Проблеми державного регулювання і контролю обігу продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, тісно переплітаються з проблематикою охорони, захисту, протидії окремим загрозам національній інформаційній безпеці, що легально визначено і на рівні інформаційного законодавства.

2. За сутністю Закон України “Про захист суспільної моралі” має дещо ширший зміст. У його нормах визначено не стільки заходи та засоби стосовно захисту, а й охорони та безпеки в інформаційній сфері суспільних відносин. У зв'язку з цим, більш

коректним з точки зору юридико-когнітивного підходу – надати закону назву: “Закон України “Про державне регулювання і контроль обігу продукції, що негативно може впливати на суспільну мораль” або “Закон України “Про суспільну безпеку”.

3. У практичній площині ефективності застосування Закону, що розглядається, пропонується уточнити зміст статті 3: *що виключно Конституцією, цим Законом, законодавством про інформацію, про національну безпеку, законодавством про засоби масової інформації здійснюється державне регулювання і контроль обігу продукції, що негативно може впливати на суспільну мораль, з урахуванням загальновизнаних норм і принципів міжнародного права й міжнародних договорів України.*

4. Частину третю статті 22 Закону, у якій зазначено, що до приведення законодавства у відповідність із цим Законом закони та інші нормативно-правові акти застосовуються у частині, що не суперечить цьому Закону, пропонується вилучити. Ця норма у принципі створює колізію пріоритетів в ієрархії інформаційного законодавства, що має статус основ, основних засад.

Використана література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. – К. : “Парламентське видавництво”, 2008.
2. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20.11.2003 р. № 1296-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2004. – № 14. – Ст. 192.
3. Словник іншомовних слів ; за ред. О.С. Мельничука. – К., 1985. – 967 с.
4. Великий енциклопедичний юридичний словник ; за ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : “Юридична думка”, 2007 – 992 с.
5. В.М. Брижко. е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право / В.М. Брижко, М.Я. Швець ; за ред. М.Я. Швеця. – К. : НДЦПІ АПрН України. – 2007. – 234 с.
6. Карпенко В.О. Інформаційна політика та інформаційна безпека : підручник / О.В. Карпенко. – К. : “Норма-Друк”, 2006. – 320 с.
7. Ліпкан В.А. Безпекознавство : навч. посіб. / В.А. Ліпкан. – К.: Видавництво Європейського університету, 2003. – 208 с.
8. В.С. Цимбалюк. Питання кодифікації інформаційного законодавства // Правова інформатика. – № 4(24) 2009. – С. 5-12.

~~~~~ * * * ~~~~~